

Статични и динамични проявления на конституционализъм в контекста на историческия подход и чистото учение за правото

Веселин Гръцманов

Inactive and active exhibitions of constitutionalism in context of historical approach and the pure theory of law- There is the treatment for goal for the approach historic and this of normativism to do simile between two cardinal on the right scientific. This analysis is in the context of constitutionalism as a phenomenon and accounts the static and active- his exhibitions in the different periods since the development of a correctness.

Cardinal words- constitutionalism, normativism, pure theory of law, inactive and active exhibitions

Възможна ли е чиста наука, доктрина, която да е затворена в самата себе си с единствено на нея присъщи цели и смисъл, движеща енергията и потенциала си само в строго определени рамки без външно въздействие, както по отношение на традиция и научен опит, така и по отношение на предназначението на постигнатите от нея резултати?

Формулирането на такъв въпрос провокира различните направления в научното познание по различен, и често противоречив в смисъла на отговора, който те дават или не дават, начин. Отговорът би бил очевидно отрицателен що се отнася до сферата на философията, теологията и историята, където стремежът е да бъде обхванат целият периметър от позитивната действителност в нейните духовни и материални измерения. Защо обаче е наложително да се навлезе отвъд привидността и стереотипите, за да се разкрие динамиката и статиката на явленията съставляващи материалната субстанция на болшинството хуманитарни науки в това число на правото и неговото базисно направление учението за държавата и конституционализма? Тази наложителност произтича от естеството на хуманитарното знание, чийто основен обект на изследване е човека с естествено присъщите му психологически, емоционални и физически особености. Тя е следствие от особеното място, което универсалната човешка личност заема в картината на всичко случило се, случващо се или предстоящо да се случи в позитивната реалност. За добро или за лошо човечеството се е ангажирало с мисията да претворява своята история било хаотично или целенасочено и тази ангажираност, тази изконна нагласа за движение е смислов отличителен белег на хуманитарното знание.

Темата на разработката няма за цел да противопоставя, а да сравни двата правно научни подхода в областта на конституционализма- класическият исторически подход, с този на модерната доктрина за чистото учение за правото. Друго основание за акцентирание върху тази проблематика е, че споменатите по-горе хуманитарни науки разполагат себе си, и търсят обекти за проучване, както в статично пространствен, така и в линейно времеви план. Те осмислят и динамизират развитието си с оглед на историзма, като в процеса на това динамизиране те търпят влияние, коригират посоките си и изграждат гранични сфери.

Отнесен към правото и конституционализма въпросът, с който започнахме в началото е неимоверно по-сложен и абстрактен. За пръв път той е поставен от Имануел Кант в навечерието на толкова повратни исторически събития през 1788г. в неговата „Критика на практическия разум“. Пряко негово продължение и очевиден опит за прилагане в конкретна научна област на достигнатото от Кант представлява излязлата век и половина по-късно, през 1934г. разработка на Ханс Келзен за „Чистото учение за правото“. Сложността на този въпрос произтича от спецификата на правото като явление. Без съмнение правото в настоящето е един от базисните регулаторите на обществените отношения, но той не е зададен априорно, а е продукт на качествени натрупвания в собствената му територия и непрестанни влияния от гранични хуманитарни сфери. Този продукт трябва да бъде съчетан и примирен със

спецификата на конкретния социум, както и да бъде доминиран от претенцията за приоритет на неговото „неизбежно“ предназначение - да остане най-важният властови инструмент на държавата.

Развитието на медицината, физиката, химията, както и на останалите науки съставляващи отношение към специфична материална субстанция или предмет също потвърждава, че синкретизмът и въздействието между пластове в глобалното познание са неизбежни. Нещо повече, те са белег и синтезиран израз на модерността. В уводът си към „Критика на практическия разум“ Кант сочи съществената разлика в подходите, които трябва да бъдат прилагани при разсъждения относно спекулативния и практическия разум. Той намира основанията за тази разлика в обекта на анализ и изследване. В първия случай става дума за разума използван в „отношение към предметите“, тоест това представлява сферата на естествените науки, а във вторият случай „имаме работа с воля...и нейната каузалност“. Очевидно правото като научен дискурс спада към втората група. Стъпвайки на базата на позитивизма на Кант, който в същността си е продължение на рационалната концепция за разгръщане на научните търсения на Аристотел, Келзен въвежда в правната наука, а от там и в практиката и йерархията на позитивното право два основополагащи принципа.

Първият от тях отграничава и еманципира правото спрямо граничните сфери на философията и историята, които дълго време са се считали за неразделна част от него. Този принцип изисква да бъдат намерени смислово отличителните жалони, които да очертаят една нова научна територия.

Вторият принцип представлява същинският опит на Келзен да обоснове доктрината за чистото учение за правото чрез създаването на конструктивен модел (пирамидата на Келзен), който да обхване цялото позитивно право, а от там и прилежащата му научна сфера, който модел да бъде глобален и интернационален по своя обхват, така както са глобални и интернационални всички доктрини продукт на „модерното“ столетие.

Нека сега се спрем по-подробно на тези два принципа, както и да разгледаме основанията, които Келзен вероятно е имал предвид, за да ги наложи като основа на чистото учение за правото.

Историзмът като самостоятелно явление и като съпътстващ всяка наука способ представлява динамична двупосочна връзка, която по естествен начин присъства в генезиса и перспективата на всяка наука. Той е изключителната възможност безпристрастният научен поглед да деконструира консервативният и неподатлив код на миналото, да разгърне в светлата зона на настоящето опит и новаторство и да отправи всички научни цели и очаквания в перспективата на бъдещето. Развитието на правото е съпътствало развитието на различните типове държави от Античността до Новото време. Това развитие е било подчинено на историзма. Той е подхранвал с идеи правната наука изцяло ограничението на конкретната епоха и преодолявайки спадовете съпътстващи нейното развитие в различните икономически и социални контексти. В своята същност той може да бъде разчетен и като рационализъм. Как иначе би могъл да бъде обяснен стремежът да бъде преодоляна рамката на настоящето с оглед на определена цел. Такъв подход по своя замисъл винаги е против статуквото. Историзмът и рационализмът сработват по идентичен начин що се отнася до конституирането на всяка конкретна държавна структура още от древни времена. От тук и конституционализма като явление може да бъде разчетен като проява на рационализъм по отношение на държавното устройство поради извеждането на естествените, политическите, икономическите и социалните права на гражданите като върховни правни принципи. Всичко това не би могло да се случи без историзма, като опит и потенциал от знания. В доктрината на Келзен отказът от историзма е на първо място смислово-разграничителен. Той има обяснение и то парадоксално е свързано със самият историзъм. Социалните катаклизми във времената

последвали буржоазните революции в Европа и Америка са черти от същността на един Нов свят. Този нов свят е съпътстван от идентични на неговите характеристики, компоненти и явления, между които е и правната доктрина. Тогава се зараждат всички важни учения и направления- либерализъм, консерватизъм, позитивизъм, историческа школа, диалектически материализъм. Типичен начин за тяхната декларативна поява в науката е отричането на предходно доминиращата концепция. Чистото учение за правото на Келзен се появява в момент когато, като че ли всички идеи са изчерпани или компрометирани, било поради своето несвоевременно приложение в практическа среда, било поради вътрешните си противоречия, които са позволили да бъдат надмогнати от следващи идеи. Освен това, като база то почива на най-абстрактната част от немската класическа философия в лицето на Кант, чиито позитивизъм остава чужд на страстите на деня.

В какво конкретно се изразява тази обществена промяна, довела на дневен ред това учение? На първо място динамиката на протичащите в различните общества социални, политически и културни процеси е непозната до тогава по своя интензитет, както в Античността, така и в Средновековието. Тази динамика, действаща в рамките на един сравнително кратък период от време, откъсва европейската културна традиция, а с нея и европейската наука от статичното съществуване, за да я отведе в предверието на непозната отчужденост и разпад на социалната тъкан. Целенасоченото обезсмисляне на всички познати морални категории най- точно може да бъде видяно във философията на Ницше. „Отвъд добро и зло“, не е само манифест, а реалност. Не закъсняват и истинските потвърждения за това, че светът е на прага на непозната криза на ценностите – Първата световна война и Болшевишката революция в Русия.

В такъв момент Келзен разработва една йерархична в същността си и консервативна в своята яснота концепция, лесна за прилагане в практиката на правото. Тя е израз на крещящата нужда от установеност и подреденост на тенденциите в позитивното право и конституционализма наследени от бурните времена на XIX век, но не по рецептата на реакцията, а с нов изкристализиран смисъл. Статична схема, която трябва да даде решение на кризата в конституционализма, изискваща отказ от политическото, а от там неминуемо от историческото и философското влияние. Ето как самият автор определя неговата същност: „Чистото учение за правото е една теория на положителното право. Като теория иска да познае изключително и единствено своя предмет...То е правна наука, не обаче правна политика.“

С доктрината на Келзен започва един креативен за правото период. Дали обаче изчистената до максимална степен от външни влияния схема на чистото учение за правото не крие в себе си противоречия, които да доведат до нова нужда от промяна? Нека приемем, че тя е валидна до такава степен, че да превъзхожда в качество и ефективност на резултатите предходните концепции доминирали правната наука. Това може да стане само след сравнителен анализ между тях, пък бил той и най бегъл като обем, за целите на настоящата разработка. Още повече, че чистото учение за правото, макар и затворено за влияние от други научни сфери (макар това да не се отнася до езиковото тълкуване на правната норма)е учение отворено за развитие в бъдеще време, чрез идеята за неоткритата абсолютна правна норма основание. Точно тази отвореност за развитие е съществен мотив за подобно сравнително противопоставяне, което по ирония може да бъде отново само в исторически план.

Съществували ли са наченки на конституционализъм в Античните държави и в държавите от Средновековието? От дистанцията на времето и с априорната идея за непрестанно развитие най-логичният отговор би бил, че това е невъзможно, поради липсата на устойчиви държавни формирания, поради липсата на дефинирани концепции, които да извеждат правата като водещи принципи, поради крайно антагонистичните социално-икономически отношения.

Дали обаче това е напълно вярно? Що се отнася до устойчивостта на държавните формирования и най беглият поглед ще потвърди, че периодите, в които древните общества от Месопотамия, Сирия и Елинския свят съществуват превъзхождат във векове настоящата десетилетна мимолетнос. Следователно правото в това отношение е притежавало достатъчно време за развитие. Нещо повече, то е заемало едно почетно място в цялостната система от обществени отношения. Сакрална позиция, материализирана и вербализирана във внушителни паметници, които и днес респектират, сравнени с хартиената многословност и изменчивост на днешното законодателстване и натрапчивият шум от медийната пропаганда на тоталитарните режими на претендиращите за вечност псевдо империи от ХХти век. Що се отнася до антагонизма в социално икономическите отношения като възражение, той в никакъв случай не би бил по голям от този, чиито израз са премълчаваните статистически данни за резултатите от сблъсъка между тези модерни деспотии, както и от плодовете от тяхното мирно съществуване, на които сме свидетели и днес. Съществено е второто възражение, акцентиращо върху липсата на развита правна наука и концепция за правата.

Него ще използвам, за да се опитам да направя споменатото по-горе сравнение с чистото учение за правото. В античните държави от елинския свят, а преди това в обществата на Древния изток и Египет са съществували наченки на конституиране чрез правото на определен порядък, особено що се отнася до държавните институции и в много по малка степен за правата на жителите на тези общества. Въпросните права са съществували единствено по волята на владетеля или като установен обичай, но не и като обратна претенция към централната власт, това става на по късен етап в Рим. Тези общества все пак са едно базисно начало от което са произлезли компонентите на правото като глобално явление. В този начален етап според законите достигнали до нас, на Хамурапи, Моисей, Гортин, Драконт, Солон, Ликург, Дванайсетте таблици, правото е неотделима проява на едноличната власт на владетеля, скрепена с религиозна санкция. За правна наука не може да се говори в условията на еднолична воля при законодателстването. Тук очевидно става дума за правна традиция и наследяван опит, за обичай. В болшинството си това са глобални правни кодекси, целящи да конституират обществата за които са предназначени главно с императивни решения за всички обществени отношения и хипотези. Прилагането на тези закони за огромни отрязъци от време, както и реципирането на идеи и правни формули между самите тях са израз на невъзможността правото да бъде развивано без йерархия и силова санкция.

Ако приемем, че са съществували хора ангажирани със създаването на правните формулировки тяхната роля очевидно е била да отразят в яснота и цялост волята на владетеля и смисъла на даден правен обичай, а не сами да създават право. Това означава, че основанията на правото могат да бъдат сведени в този начален етап до следната проста схема, и тя е - владетелят, облечен в абсолютна еднолична власт, която е резултат на военна сила, икономическа мощ и религиозен примат, трябва да препотвърди това свое статукво. Това препотвърждение трябва да мине през езиков израз, които да отрази наказателната репресия и мощ, за да просъществува то в бъдещето. Модел близък до заклинанието на жреците с тази разлика, че този тип закони са всеобхватни и уреждат отношения от различно естество от семейството, през икономиката, до управлението на държавата. Този модел конституира по универсален начин чрез силовата санкция един свят, който трябва да съществува съхранен такъв, какъвто е в представата на своя създател. Статично състояние на правото по отношение на начина по който то урежда обществените отношения, но динамично, що се отнася до влиянието и взаимодействието между правните традиции на всяко от тези общества. Състояние, което с появата на философията на Платон и Аристотел, поставяща човека в центъра на изследването си и на класи-

ческото римско право, сочещо начини и процедури, чрез които да бъдат гарантирани важни човешки права, ще остане безвъзвратно в миналото.

Парадоксално, но според схемата на чистото учение за правото капсулирането чрез силата в езикови формули на традиции и обичай отговаря по смисъл на изискването за ненамеса на външни фактори във възприемането на правото, като регулатор и скала от ценности. И в двата контекста на правната норма и е предопределено да съществува затворена в конкретната езикова формулировка и нищо повече. Йерархичната структура на властта в Античността, дублирана от закона по модела на пирамидата е идентичен с модела на нормативната йерархичност.

Очевидно този модел се е превърнал в същностен белег за правото през всички исторически периоди, в които той се е проявявал, той съвсем не е единствен. Още в Античността той е бил поставен под съмнение с оглед на ограничителния подход, който е налагал, както в сферата на държавното управление, така и като научен способ. Особено във втория случай буквалното отразяване на йерархичната структура на властовите компоненти е подвеждаща в своята привидност представа. Правото, като такъв компонент не може да бъде мислено само в йерархия, то по-скоро е диалог. Диалогичната му и многостранна същност, черпеща влияние отвън и предназначена да хуманизира устройството и нравите в дадено общество се проявяват още в края на Античната епоха с дефинирането на свободната човешка воля, от който факт произтичат множество нови възможности за развитието му. Класическите философи на Древна Гърция поставят под съмнение неотменимостта на изначалния ред, пък бил той доминиран в йерархията си от сакралната връзка божествена предопределеност-земна власт.

Подходът на чистото учение за правото на Келзен може да се характеризира като сциентистки, защото по сходен начин абсолютизира знанието като единствена възможност за рационално и целенасочено овладяване на природните закони и историята. Този подход в същото време е и индивидуалистки, тъй като не отстоява каквито и да е общи ценности, обременяващи научното търсене, както и социални съображения и интердисциплинарни територии. Човешката личност с нейното ясно структурирано съзнание, Аз-ът, познат вече през 20-те години на миналия век, като основна психологическа категория отсъстват изобщо от тази представа за правото, призвано да бъде хуманитарна, а не механистична територия от знанието. Този подход в крайна сметка е и консервативен в частта си, целяща да йерархизира позитивното право, като отмести свободната воля да се договаря личния интерес или устройва държавата от позицията на равнопоставеност, която тя е заемала още от класическото римско право, към незавидната съпътстваща функция на конкретна хипотеза, нямаща нищо общо с универсалния принцип, в който либералните революции век по рано са я въздигнали.

Разчитайки единствено на човешката наблюдателност и разсъдливост позитивизмът през Кант до Келзен, като еманация на сциентисткия стремеж желае да разчете закодираното като смисъл и потенциал в природата, историята и правото с единствената цел да доминира знанието, тоест да притежава власт. Така единствено след овладяване на всички закони на универсума в тяхната изначална същност ще бъдем годни да отправим поглед към едно ново бъдеще, което да е различно от настоящето. В този подход индивидиалната воля е без особено значение, тъй като посоката е предварително зададена и свободната воля на индивида, бил той обект на проучване, адресат на получената информация или изследовател е без значение. Тя намира място единствено като степен на любознателност, като заряд и ентузиазъм, но не и като интуитивност и възможност за избор на посока различна от традиционното дирене. Устойчивост, представляваща предизвикателство със своята структура и яснота.

Литература

- [1.] Андреев, М., Римско частно право, изд. БАН 1992.
- [2.] Аристотел, Политика, изд. Отворено общество 1995
- [3.] Баламезов, Б., Конституционно право, изд. Софи-р 1994
- [4.] Близнашки, Г., Конституционализъм и демокрация, изд. Св. Климент Охридски 2009.
- [5.] Владикин, Л., Общо учение за държавата, изд. Булреал 2000.
- [6.] Дачев, Л., История на политическите и правни учения, изд. Свида 2001.
- [7.] Дачев, Л., Учение за държавата, изд. Свида 2001.
- [8.] Кант, И., Критика на практическия разум, изд. БАН 1993.
- [9.] Келзен, Х., Чистото учение за правото, изд. Юриспрес 1995.
- [10.] Лок, Дж., Два трактата за управлението, изд. Гал-ико 1996.
- [11.] Михайлова, М., Правото-смисъл, сянка, противоположности, изд. Марин Дринов 2001.
- [12.] Монтезъмо, Ш., За духа на законите, изд. Наука и изкуство 1984.
- [13.] Платон, Държавата, изд. Наука и изкуство 1975.
- [14.] Русо, Ж.Ж., Общественият договор, изд. Наука и изкуство, том 1, 1988.
- [15.] Тодоров, Ц., Несъвършената градина, изд. Нов български университет 2004.
- [16.] Тойнби, А., Изследване на историята, том 3, Универсални държави и универсални църкви, изд. Христо Ботев 1995.
- [17.] Христоматия по история на стария свят, изд. Наука и изкуство 1973.

За контакти:

Веселин Гецов Гръцманов, Докторант, Юридически факултет, РУ „Ангел Кънчев”

E-mail: jewelvesso@yahoo.com

Научен ръководител:

Проф. д-р Лъчезар Дачев, Юридически факултет, РУ „Ангел Кънчев”